

Hva gjorde Henry Rinnan i Gråbeingården ved Tøyenhagen november 1942?

Av Erik Odgaard, februar 2021.

Ingen norske angivere under krigen var farligere for den norske motstandsbevegelsen enn Henry Oliver Rinnan og hans bande. Han var født 1915 i Levanger der han også vokste opp. Inntil årsskiftet 1941/42 opptrådte han alene som tysk agent. Gjennom sitt dekknavn «Fiskvik» klarte han å infiltrere den kommunistiske motstandsbevegelsen. Resultatet ble den såkalte «Kommunistsak nr. 1» i Trøndelag i oktober og november 1941 da flere titalls personer tilhørende den kommunistiske motstandsfronten ble arrestert.

I mars 42 dannet han en gruppe under den tyske sikkerhetstjenesten i Trondheim. Den hadde som mål å avsløre norske motstandsorganisasjoner med hovedfokus på kommunistene. Gruppen kalte seg Sonderabteilung Lola («Lola» var et av Rinnans dekknavn), men er i ettertid best kjent som Rinnanbanden. Totalt ca. 70 medlemmer var tilknyttet gruppa gjennom krigen, men sjelden mer enn 30 samtidig. I oktober 1942 fikk Rinnanbanden sin største suksess så langt gjennom sin viktige rolle i opprullingen av motstandsbevegelsen i Mosjøen/Vefsn området; det som senere er kjent i krigshistorien som Majavatn-tragedien.

I november 1942 fikk lederen av ungdomsbevegelsen til NKP, Ørnulf Egge, en henvendelse via en bekjent i motstandsbevegelsen at en viktig motstandsmann i Trøndelag, «Olav Wist», ønsket et møte med den kommunistiske motstandsbevegelsen i Oslo. «Wist»s begrunnelse for møtet var at han kunne hjelpe til å skaffe våpen til motstandsbevegelsen i bytte mot illegale aviser. Egge sa seg interessert. Han hadde ingen anelse om at det var Henry Rinnan selv som skjulte seg bak dekknavnet «Olav Wist». Møtet kom i stand i Gråbeingården ved Tøyenhagen like etterpå.

Før vi kommer til selve møtet og etterspillet, skal vi se nærmere hvordan det kom i stand. Fortellingen er hovedsakelig basert på de kildene som gir de mest detaljerte opplysningene, nemlig Tore Pryser's bok «Hitlers hemmelige agenter» fra 2001, Per Hanssons bok om Henry Rinnan fra 1972 og ikke minst Idar Linds bok «Kvinnene i Rinnanbanden» fra 2011. Uten det grundige arbeidet til Lind ville det ikke vært mulig å få brikkene på plass slik den er fortalt her. Jeg har valgt å gi en relativt detaljert beskrivelse for å illustrere hvor slue og grusomme Rinnan og hans folk kunne være og hvor enkelt det var å gå i deres utspekulerte feller.

Bilde til venstre viser tiltalte nr. 1, Henry Rinnan, i rettsaken mot Rinnanbanden i lagmannsretten i Trondheim september 1946. Bak Rinnan skimtes hans tidligere «forlovede» Solveig Kleve. Til høyre er hans nestleder i organisasjonen, politimannen Ivar Grande som hadde flere besøk på Tøyen vinteren 1943.

Opptakten i Trøndelag.

Vi starter imidlertid historien på Kampen med Rolf Clifford Olsen, f. 1919, som vokste opp i Håkons gate 16. Før krigen ble han medlem av Kampen Arbeiderungdomslag (AUL, i dag kjent som AUF) hvor han ble kjent med Hans Cappelen, en annen sentral aktør i denne historien. Under krigen jobbet Rolf Olsen som lagerarbeider hos elektrisitetsfirmaet Krogstad i Akersgata 57. Fra januar til mai 1941 var Rolf Olsen med på et oppdrag for dette firmaet i Grong i Namdalen i Trøndelag. Ifølge boka til Idar Lind var hovedhensikten med Olsens opphold å bygge opp kommunistiske motstandsceller i Namdalen. Hans hovedkontakter i Namdalen ble de to brødrene Rudolf og Johannes Rosten. De to grongningene hadde vært involvert i illegalt arbeid siden 1940. Etter endt arbeidsoppdrag i Grong dro Rolf Olsen tilbake til Oslo, men skal ha opprettholdt kontakten med Rudolf Rosten. Under rettsaken mot Rinnanbanden etter krigen kunne Rudolf Rosten fortelle at han aldri hadde vært medlem av kommunistpartiet, kun Grong AUL.

Her bør det skytes inn at av de nærmere 10 000 personer som deltok i den kommunistiske motstandsfronten under krigen, var anslagsvis 1/3 medlemmer av kommunistpartiet (overslag jeg har fått fra historiker Terje Halvorsen). Av de øvrige ca. 2/3 var det mange som sympatiserte med kommunistene, men det var også en betydelig andel som bare var patriotisk innstilt og ville gjøre en innsats mot NS og okkupanten.

Mange hadde før krigen tilknytning til AUL eller Arbeidernes Idrettsforbund (AIF). Flere av disse ble NKP-medlemmer i løpet av krigen. En god del ble rekruttert til motstandsbevegelsen gjennom arbeidskolleger og gjennom sin fagforening uten at de hadde noen partitilknytning. Felles for alle var at de ønsket en mer aktiv motstand mot okkupasjonsmakten enn det den autorative eller «godkjente» Hjemmefronten stod for.

Sommeren 1942 ble brødrene Rosten kjent med «læreren Torbjørn Haugan» som var på sykkelturné rundt i Namdalen. «Haugan» gav inntrykk av at han var involvert i motstandsbevegelsen og anmodet Rosten-brødrene om å hjelpe noen landsmenn i livsfare over til Sverige. Rudolf Rosten anbefalte senere en bekjent av seg innen motstandsbevegelsen, NSB-arbeideren Nils Haugen, å ta kontakt med «lærer Haugan» da sistnevnte hadde innbilt Rosten at han planla å sende en båt fra Namdalsområdet til Storbritannia. Det verken Rosten eller Haugen visste var at lærer «Haugan» egentlig het Ivar Grande og var Henry Rinnans nestkommanderende i Sonderabteilung Lola. Nå var både brødrene Rosten og Haugen fanget i nettet til Rinnanbanden som såkalte negative agenter.

Negative agenter var personer som Gestapo styrte uten at de oppfattet det selv. På denne måten kunne Gestapo infiltrere motstandsbevegelsen via de negative agentene og dermed få viktig informasjon som i neste omgang kunne brukes til avsløringer. For at ikke motstandsbevegelsen skulle skjønne dette spillet, ble aldri alle i en gruppe arrestert samtidig. For Rinnan og hans bande var bruk av negative agenter en vesentlig del av deres suksess.

Faktisk trodde både Rosten-brødrene og Haugen at «lærer Haugan» og hans sjef («Olav Wist» = Rinnan) begge tilhørte motstandsbevegelsen, dvs. at de selv ikke var negative kontakter, men positive kontakter inn mot den virkelige motstandsbevegelsen. Litt senere på sommeren ble brødrene Rosten invitert til Trondheim for å treffe «Olav Wist». Møtet skjedde hjemme i leiligheten til Kitty Lorange i Erling Skakkes gate 52. Hun brukte sitt rette navn under møtet med brødrene fra

Grong. Som «hjemmefrontsjef» ønsket «Wist» hjelp fra Rosten-brødrene til å skaffe kontakter i de ytre delene av Namdalen, spesielt det tynt befolkede øyriket Vikna.

Den 20. september avla Nils Haugen fagprøven som jernbanefunksjonær i Trondheim og benyttet da også anledningen til å besøke «lærer Haugan» (Ivar Grande) på adressen Innherredsveien 125. Her bodde egentlig Olga Marie Sørensen, mor til Ivar Grandes elskerinne Kitty Lorange som i ettertid er mest kjent som Kitty Grande etter at hun giftet seg med Ivar Grande i juni 1944. Kitty Grande var den mest kjente av kvinnene som satt på tiltalebenken under rettssaken mot Rinnan og hans folk i 1946, noe vi kommer tilbake til. På forespørsmål fra «lærer Haugan» røpet Haugen en rekke forbindelser han kjente til, bl.a. den senere leder i Sosialistisk Folkeparti (SF) på 1960-tallet, Knut Løfsnes.

Den 6. oktober 1942 ble det erklært unntakstilstand i Trøndelag med standrett og påfølgende henrettelse av 23 personer på Falstad den 8. og 9. oktober, alle arrestert ifm. opprullingene i Mosjøen/Vefsn på Helgeland (Majavatn-tragedien). Som følge av Majavatn-avsløringen ble det på Falstadskogen den 6. oktober henrettet 10 såkalte sonofre som ikke hadde vært involvert i aktiviteten på Helgeland. Den 7. oktober ankom «lærer Haugan» med godstoget til Steinkjer for å treffe Nils Haugen som jobbet på jernbanestasjonen der. Det at «Haugan» reiste med tog var grunn til mistanke etter som all passasjertrafikk var innstilt som følge av unntakstilstanden. I tillegg la Haugen merke til at «Haugan» bar en pistol. Begge forholdene burde ha vært nok til å få alle pigger ut hos motstandsmannen. Han uttrykte da også sin bekymring, men «lærer Haugan» klarte å berolige ham og gjenopprette tilliten. «Haugan» var kommet for å få opplysninger fra Haugen om hva han visste om den vellykkede sabotasjeaksjonen mot Fosdalen Bergverk i Malm et par dager før. Den var blitt utført av tre karer fra Kompani Linge. Haugen kunne fortelle at de var kommet seg over til Sverige allerede.

Umiddelbart etter samtalen mellom Haugen og «Haugan» kom en konduktør og en telegrafist bort til Haugen og lurte på om han ikke visste hvem han hadde snakket med; at «Haugan» egentlig het Grande og var NS-mann. Haugen ble betenkt og i villrede og tok derfor toget til Grong neste dag for å snakke med Rudolf Rosten. Rosten trodde ikke at det var grunn til noen fare, men fant det best at han selv dro til Trondheim for å finne ut mer om bakgrunnen til «Haugan».

I Trondheim oppsøkte Rosten «sjefen» til «Haugan», motstandsmannen «Olav Wist». Rosten hadde fremdeles ingen anelse eller mistanke om at «sjefen» var Rinnan! «Sjefen» kunne bekrefte at «Torbjørn Haugan» var identisk med Ivar Grande og at det var en dristig manøver for å kamuflere Grandes egentlige motstandsarbeid. Det viser hvor dyktig Rinnan var til å lure og manipulere sine kontakter. På veien hjem informerte Rosten Haugen om møtet. Begge følte seg nå beroliget og hadde faktisk enda mer tillit til «sjefen» enn før.

Samme kvelden dro også Nils Haugen til Trondheim for å oppsøke en av lederne i etterretningsgruppa «Anitra» på NTH. I samme forbindelse ønsket Haugen å få en samtale med «sjefen» til «Haugan» og oppsøkte derfor adressen han kjente til, nemlig Olga Sørensens leilighet i Innherredsveien 125. Han fortalte henne at han gjerne ville snakke med «sjefen» personlig om en samtale han hadde hatt på NTH. «Sjefen» ble tilkalt og beklaget at han ikke kunne vise seg åpent, men måtte snakke bak et skjul. Han framstilte seg som kommunist overfor sosialisten Haugen og holdt en overbevisende tale om at Haugen kunne stole fullt og helt på ham. Han fortalte også at han kjente til virksomheten på NTH. Både Haugen og Rosten hadde nå snakket med «sjefen», noe som ytterligere beroliget dem.

I oktober 1942 kom Rudolf Rosten på besøk til Rolf Olsen i hans leilighet i Oslo. Rosten kunne fortelle at han hadde en kontakt i Trondheim som ledet en motstandsbevegelse i Trøndelag som kunne bidra med våpen og militær opplæring av den kommunistiske motstandsbevegelsen. Gjennom Olsen kom

også Rosten i kontakt med Olsens gamle partikamerat i Kampen AUL, Hans Cappelen. Cappelen hadde en jødisk kone, Margot. Cappelen var oppsatt på å finne en mulighet til at hans kone kunne komme seg trygt over til Sverige. Rosten lovet å sjekke om de kunne bruke en fluktrute via Namdalen.

Møtet mellom Cappelen og Rosten må derfor ha vært var like før eller mer trolig rett etter at alle mannlige jøder i Norge ble arrestert i Norge den 26. oktober 1942. I Trøndelag hadde de faktisk blitt arrestert noen dager før. Det var et varsel om at også jødiske kvinner og barn snart stod for tur. Bare en måned senere, tidlig om morgenen den 26. november, ble da også alle jødiske kvinner og barn arrestert. Om ettermiddagen den samme dag ble 532 jødiske menn, kvinner og barn sendt med fangeskipet DS Donau til Stettin i Tyskland for videre transport med tog til tilintetgjørelsesleiren Auschwitz. Bare 9 av disse kom levende tilbake etter krigen.

Under et møte hjemme hos Kitty Grandes mor i Innherredsveien 125 rett etter Rostens besøk i Oslo, ble «Olav Wist» informert om den jødiske kvinnen, Margot Cappelen, som trengte hjelp for å flykte til Sverige. Rinnan så nå muligheten til å få et enda bedre inngrep i motstandsbevegelsen i Trøndelag ved hjelp av brødrene Rosten.

Nå var tiden kommet for at Rinnan selv ville dra til Oslo for å møte representanter for den kommunistiske motstandsbevegelsen.

Grong i Namdalen spiller en viktig rolle i fortellingen. Grong stasjon var fra 1929 til sommeren 1940 endestasjon på Nordlandsbanen nordover. Da ble strekningen Grong – Mosjøen åpnet. Bildet fra 1942-45 viser et permisjonstog på Grong stasjon og med tyske soldater på perrongen. Begge de to jødiske kvinnene som omtales i fortellingen flyktet til Sverige via Grong etter å ha ankommet med tog fra Trondheim. Den første, Else Sørensen, ble fulgt på toget av en av de yngste, men allikevel en av de verste, i Rinnanbanden, Karl Dolmen. Den andre, Margot Cappelen, ble fulgt av Henry Rinnans «forlovede», Solveig Kleve.

Møtene mellom Rinnanbanden og den kommunistiske motstandsfronten i Oslo.

En dag i november dukket det en person opp på arbeidsplassen til Rolf Olsen med et brev fra Rudolf Rosten. Brevet inneholdt et tilbud fra «Olav Wist» om å organisere en flukt for Cappelens jødiske kone til Sverige. Like etter kom «Olav Wist» på besøk til Oslo for å ha møte med Cappelen, trolig i hans leilighet i Sofienberggata 57b på Tøyen. Her ble det gjort avtale om et detaljert opplegg for flukt til Sverige for to jødiske kvinner, Cappelens kone Margot og fru Else Sørensen som var innlagt på Ullevål sykehus.

«Olav Wist» ønsket illegale aviser fra den kommunistiske motstandsfronten, spesielt avisen *Friheten* som var den viktigste avisen til Norges kommunistiske parti (NKP). Hans Cappelen måtte snakke med en bekjent i den kommunistiske motstandsbevegelsen, Ørnulf Egge. Egge hadde før krigen tilhørt venstresiden i AUF, men hadde nylig gått over til NKP. Han hadde vært leder av organisasjonsapparatet til NKPs ungdomsbevegelse etter at den tidligere lederen Ørnulf Slåttelid ble arrestert av Gestapo og døde den 18. mai 1942. Det endte med at det ble avtalt et møte mellom «Olav Wist» og «Åge», dvs. Ørnulf Egge, mens Rinnan fremdeles var i byen.

Siden Egge var en av de viktigste motstandslederne til Peder Furubotn, hadde han muligens fått et klarsignal fra Furubotn om at møtet med en ledende, men for dem ukjent motstandsmann i Trøndelag, kunne finne sted. Selv om Rinnan i forhørene etter krigen sa at hensikten med møtet i Oslo var å oppnå enda bedre inngrep i motstandsbevegelsen i Trøndelag, kan det etter min mening ha vært en enda større drivkraft som lå bak. Gjennom å infiltrere den kommunistiske motstandsledelsen i Oslo håpet han kanskje til slutt å få den største fangsten av alle på kroken, nemlig lederen av den kommunistiske motstandsfronten i Norge, Peder Furubotn. Han var Gestapos mest ettersøkte mann i Norge under mesteparten av okkupasjonen.

Det ultimate målet for Henry Rinnans besøk i Oslo høsten 1942, kan ha vært Peder Furubotn. Natt til 1. november, bare noen dager før møtet mellom Egge og Furubotn, hadde Gestapo angrepet

kommunistpartiets sentralforlegning i Hemsedal. Furubotn og hans nøkkelpersoner unnslopp mirakuløst og måtte rømme over fjellet til Valdres der de i desember fikk etablert sin nye sentralforlegning hos lærer Skrindsrud på hans pensjonat i Nord-Etnedal. Her er Furubotn i kjent positur i Sentralforlegningen i Valdres ikledd koften han fikk av Skrindsrud jula 1942.

Selve møtet mellom Rinnan og Egge må ha skjedd like etter Rinnans møte med Cappelen. Det skal ha funnet sted i Gråbeingården i Jens Bjelkes gate ved Tøyenhagen i leiligheten til Rolf Olsen ifølge både Tore Pryser's bok fra 2001 og Ingeborg Solbrekkens bok «Gestapos mest ettersøkte nordmenn» fra 2018. I Per Hanssons bok fra 1972 sies det at møtet fant sted i Halden gate. Jeg har ikke funnet noen Haldens gate i Oslo adressebøker verken før, under eller etter krigen så det virker bare merkelig. Historikeren Terje Halvorsen sier i sin siste bok fra 2020 at møtet mellom Rinnan og Egge fant sted i Cappelens leilighet, med andre ord i Sofienbergsgate 57b på Tøyen, men det virker heller ikke riktig. I boka til Idar Lind fra 2011 som på meg virker å være den mest troverdige kilden på dette punktet, står det at møtet fant sted hjemme hos Rolf Olsen i 3. etasje i en gråbeingård ved Tøyenhagen. Så dette framstår som det mest troverdige møtestedet.

Gitt at møtet fant sted i hjemmet til Rolf Olsen, har jeg sjekket med folketellingene fra denne perioden for å finne hvilken bostedsadresse han hadde. Her er kildene entydige. Både Oslo adressebok for 1941 og folketellingene i Oslo fra 1. desember 1941 og 1. desember 1942 viser at han fremdeles hadde bostedsadresse hos sine foreldre i barndomshjemmet i 3. etasje oppgang 1 i Håkons gate 16 på Kampen. Det betyr ikke at han nødvendigvis bodde hjemme. Siden han drev med illegalt arbeid innenfor den kommunistiske motstandsbevegelsen, kan han ha brukt en dekkeleilighet i en av gråbeingårdene ved Tøyenhagen. Nøyaktig adresse er det antagelig ikke lenger mulig å finne ut. Det må enten ha vært i gråbeinkomplekset avgrenset av Jens Bjelkes 14-18, Lakkegata 73-75, Siebkes gate og nedre del av Sars gate eller Jens Bjelkes gate 37-39 (del av gråbeinkomplekset mellom Tøyengata, Herslebs gate og Jens Bjelkes gate).

I begynnelsen av desember 2020 ringte jeg Idar Lind for å høre om han kjente til den nøyaktige adressen. Han fortalte at han hadde gått gjennom alle de originale dokumentene i saken, men ikke funnet den nøyaktige adressen. Men han kunne bekrefte at det hadde skjedd i en av gråbeingårdene ved Tøyenhagen.

Gråbeingårdene ved Tøyenhagen. Fotoet av Anders C. Wilse er tatt i 1920 mens byen ennå var relativt bilfri. Jens Bjelkes går fra venstre mot høyre i bildet mens Sarsgate går oppover til høyre i bildet. Tøyenhagen ligger til høyre for Sarsgate. Antagelig var det i dette bygningskomplekset møtet med Henry Rinnan fant sted. Det kan imidlertid også ha funnet sted i gråbeingården som ligger på hjørnet av Jens Bjelkes gate og Tøyengata da denne gården også ligger ved Tøyenhagen (se bildet under).

Gråbeingårdene med adresse Jens Bjelkes gate 37 og 39. I enden av bygget til venstre ligger Tøyengata.

Ingeborg Solbrekken forteller i sin bok fra 2018 at det var en konspiratorisk regel i den kommunistiske motstandsfronten at en sentral person ikke skulle gå rett inn i en leilighet. Derfor ble Egges kurer Bergljot Løiten sendt først opp i leiligheten for å undersøke om alt var i orden. Hun konstaterte at det satt en liten og puslete mann alene inne på kjøkkenet i leiligheten. Så det virket greit å sende inn Egge. Som vitne i rettssaken mot Rinnan i Frostatings lagmannsrett i september 1946 fortalte Egge bl.a.: «Da både Rolf Olsen og Hans Cappelen hadde hatt konferanser med ham tidligere, og man også kunne peke på anbefaling fra namdalingen (EO: dvs. Rudolf Rosten), holdt jeg en konferanse med ham i Rolf Olsens hjem. Samtalen varte en times tid. Jeg fikk et ganske behagelig inntrykk av Wist. Han var forsiktig, stilte ingen spørsmål i mistenkelig grad. Han virket ikke betydelig. Han hadde ingen overbevisende oppfatning og virket ikke som han var leder av en så stor organisasjon. Han fortalte at han var leder av en organisasjon som var utbredt både i Trøndelag og på Møre».

Ifølge Egge fikk Rinnan ingen opplysninger som kunne bidra til å avdekke noe om den kommunistiske motstandsbevegelsen verken i Oslo eller i Trondheim. Rinnan hadde i avhørene etter krigen en helt annen forklaring om møtet på Tøyen. Selve møtet varte fra kl. 10 om kvelden til 4 neste morgen. Det var en livlig tone mellom de to der «Åge» fortalte villig om de detaljerte planene for en kommunistisk omveltning i Norge. «Åge» skal også ha navngitt mange kontaktpersoner innenfor den kommunistiske motstandsbevegelsen i Trondheim. I det avsluttende kapitlet i denne fortellingen gjør jeg et forsøk på å oppsummere hva som egentlig kom ut av møtet.

De ble enige om at motstandsapparatet i Oslo skulle føre «Wist»s organisasjon med illegale aviser. Det skulle sendes jevnlig 200 eksemplarer med kurer fra Oslo til Trondheim av den illegale NKP-avisen *Friheten* og den venstreradikale avisen *Avantgarden*. På den tiden ble *Friheten* trykket illegalt på et legalt trykkeri i Drammen mens *Avantgarden* ble trykket på et hemmelig trykkeri under et grisehus i Eirik Raudes vei på Kværner i Oslo. Høsten 1942 hadde *Avantgarden* sitt høyeste opplagstall under hele krigen på hele 18 000.

«Wist» sa at han kunne bidra med opptil 200 maskinpistoler og at han selv kunne lede skytetreningen. Egge avviste det av sikkerhetsmessige grunner. Egge påpekte videre at den viktigste oppgaven for motstandsbevegelsen i Trøndelag var å få likvidert angiveren Rinnan. «Wist» var helt enig. Den første oppgaven til «Wist» var imidlertid å hjelpe til med å få de to jødiske kvinnene til Sverige. De ble enige om fortsatt å holde kontakt.

I 1943 skulle det komme flere besøk fra Rinnanbanden på Tøyen, noe vi kommer tilbake til etter kapitlet om flukten til de to unge jødiske kvinnene.

Rinnan hjelper de to jødiske kvinnene å rømme til Sverige.

Før det berettes hvordan det gikk med de to jødiske flyktningene, ser vi litt nærmere på deres bakgrunn.

Else Abel var en jødisk kvinne som hadde flyktet til Norge fra Nazi-Tyskland på 1930-tallet. Hun var vevekunstner av profesjon. Da det ikke var lett å få oppholdstillatelse i Norge, ble det inngått et proformaekteskap mellom henne og Harald Sørensen for å unngå at hun ble utvist. I november 1942 var hun syk og lå innlagt på Ullevål sykehus.

Den andre kvinnen, Margot Cappelen med fødenavn Schäfer, var født i Tyskland 1913. Hun rømte til Paris etter Hitlers maktovertagelse. Her ble hun kjent med den tre år eldre Ørnulf Egge som hadde et studieopphold fra Norges Bank. Også hun stod i fare for å bli utvist fra landet hun hadde flyktet til. I 1935 inngikk de to et proformaekteskap slik at han kunne ta henne med til Norge. Ekteskapet ble oppløst rett etter de kom til Norge. Hun giftet seg på nytt med Hans Cappelen i 1940. Denne gangen var ekteskapet ikke proforma. Under krigen bodde de i Sofienberggata 57b på Tøyen.

Den første som ble hjulpet til å flykte var Else Sørensen. Det skjedde den 25. november, kun én dag før arrestasjonen av alle jødiske kvinner og barn med påfølgende deportasjon med DS Donau. Da ble Else Sørensen hentet ut av sykehuset og satt på toget til Trondheim. «Wist» hadde fått utstyrt henne med en falsk legitimasjon siden hennes egen var stemplet med J for jøde. Hennes nye legitimasjon var utstedt på «Inga Lerbald» med adresse Brattørgata 12b i Trondheim. Den virkelige Inga Lerbald var medlem av Rinnanbanden og den av kvinnene som endte opp med den strengeste dommen av alle kvinnene i Sonderabteilung Lola, en livstidsdom.

I Trondheim ble Else Sørensen, alias «Inga Lerbald», hentet på stasjonen i bil av en høy og slank unggutt på 18 år, Karl Dolmen. Sin alder til tross, skulle han raskt utvikle seg til en av Rinnans mest skruppelløse menn. Hun ble kjørt i bare 300 m fram til hennes bopel de neste dagene, Rinnanbandens hovedkvarter i Brattørgata 12b. Her møtte hun «Wist» selv som brukte fornavnet «Bjarne» og hans kjæreste Solveig (Kleve). Mens Else Sørensen var underveis, hadde Solveig Kleve tatt toget fram og tilbake til Grong for å varsle Rudolf Rosten om at de måtte gjøre seg klare til å hjelpe en flyktning over til Sverige.

Solveig Kleve var den eneste som på den tiden bodde i hovedkvarteret så hun ble en vertinne for jøddinnen de par dagene hun bodde der. Fru Sørensen fortalte i ettertid at det var mange personer som kom og gikk i leiligheten. Mange var tydelig beruset. Det var også utstrakt svartebørshandel, blant annet med kjøtt og kaffe. Telefonen var i stadig bruk av folk som skulle ha kontakt med «Wist» eller Solveig.

Da dagen var kommet, ble Else Sørensen fulgt på toget til Grong av Karl Dolmen. Der ble hun tatt imot av brødrene Rosten som hjalp henne med å flykte over til Sverige på en fluktrute som gikk via Nordli i Lierne. Drøyt en uke etter at hun forlot Ullevål sykehus fikk motstandsapparatet i Oslo beskjed om at hun hadde ankommet trygt til Sverige. Det bekreftet at «Wist» var en mann å stole på.

Det er nå i starten av desember 1942, og det skulle gå mer enn 3 uker før neste flyktning var underveis. I mellomtiden skulle det skje grufulle interne oppgjør i Rinnanbanden som kort skal omtales her fordi det er med å komplettere hvilken tvers gjennom bestialsk og grusom organisasjon Sonderabteilung Lola var, ikke bare mot motstandsbevegelsen, men også mot sine egne hvis de kom på kant med lederen. Blant medlemmene fantes det også personer med alvorlig kriminelt rulleblad fra før krigen.

Den 9. desember ble det 28-årige bandemedlemmet Marino Nilsson likvidert av to andre medlemmer, Karl Dolmen og Arild Hjulstad Østby, i Ålesund etter ordre fra Rinnan selv. 2. juledag var det rogalendingen Bjarne Kristensen som stod for tur. Et par uker før hadde han vært i Oslo for å skaffe et foto av Margot Cappelen som skulle brukes til identifikasjonsbevis. Der møtte han Hans Cappelen som ikke likte framtoningen hans. Han hadde tydelig alkoholproblemer. Ifølge Rinnan ble Kristensen tatt av dage da han skal ha vært «jævlig til å drikke og prate i fylla». Selve likvideringen ble utført av Ivar Grande, Karl Dolmen og Arild Hjulstad Østby. Liket ble dumpet i Trondheimsfjorden. (Drøyt 8 måneder senere var det Arild Hjulstad Østby selv som ble henrettet. Før krigen hadde han vært involvert i flere alvorlige sedelighetssaker. Den siste han utførte var et mislykket voldtektsforsøk

i september 1942. Søndag 22. august 1943 drepte og skjendet han en ung kvinne ved Byneset i Trondheim. Da ble han en skam også for Gestapo, dømt til døden og henrettet 9. september 1943).

Men det stoppet ikke der den 2. juledag. I desember hadde Kitty Loranges ektemann, arkitekt Fredrik Lorange, kommet hjem fra Østfronten. I jula var de på besøk i Oslo hos hans foreldre. Den 2. juledag ble Kitty Lorange arrestert og plassert på Grini. Årsaken skal ha vært at hun tidlig på høsten hadde advart en Milorg-motstandsmann i Tromsø som hun nærte varme følelser for, om at han måtte være på vakt. Da fikk hun en kraftig korreks av Rinnan da det kom ham for øre. Rett før jul meldte Rudolf Rosten fra til «Wist» om at Kitty Lorange hadde sagt at hun var medlem av NS. Rosten mente at hun måtte være infiltratør og hadde lurt «Wist» og de andre. Rosten selv var redd han måtte bli nødt til å flykte til Sverige. Derfor tok Rinnan affære mens Kitty Lorange var i Oslo og sørget for at hun ble arrestert av tyskerne.

Samme dagen som Bjarne Kristensen ble likvidert og Kitty Lorange arrestert, 2. juledag, ble Hans Cappelens hustru Margot om ettermiddagen sendt med toget nordover til Trondheim. Hun reiste under navnet «Ragnhild Bråten» med adresse Innherredsveien 125. Da hun kom til Trondheim kl. 02 natt til 3. juledag, ble hun hentet i bil av tre av Rinnans menn hvorav hans nestkommanderende, Ivar Grande, var den hun syntes var mest sympatisk (hun skulle bare visst at han hadde «ferskt blod på hendene» fra likvideringen av Bjarne Kristensen noen timer før). Forskrekket la hun merke til at hun satt i en tysk bil og trodde at hun var havnet i en felle. Hun ble også kjørt til Brattørgata 12 som tidligere var boligen til en jøde, David Isaksen. Han var motstandsmann og ble henrettet av Gestapo i Falstadskogen 7. mars 1942. Fra da av og fram til februar 1943 ble huset til Isaksen benyttet som Rinnanbandens hovedkvarter.

I dag er det gamle hovedkvarteret til Rinnanbanden i Brattørgata 12B fra mars 1942 – februar 1943 en engelsk fotballpub. Før Rinnanbanden drev jøden David Isaksen en konfeksjonsforretning i første etasje mens han selv og familien hadde leilighet i 2. etasje.

Da hun ankom, var det mange til stede. Det som videre skjedde, er i hovedsak basert på Per Hanssons bok fra 1972. Den kom i ny utgave i 1982. Da levde fremdeles Margot Cappelen så det er grunn til å feste lit til at Hanssons beretning i all hovedsak er korrekt (selv om Idar Lind i min samtale med ham kunne fortelle at det generelt var mange feil i Hanssons bok). Ellers ville nok Margot Cappelen ha reagert og fått historien korrigert i 1982-utgaven.

Rinnan hadde pyntet seg og spilte den store lederen som ville bli beundret. Det ble servert kaffe og likør. Margot ble igjen slått av dyp uro da hun så at det var tysk likør, men roet seg noe ned da hun ble presentert for Rinnans forlovede, en lys og lubben ung kvinne, Solveig Kleve. Rinnan fortalte at hans forlovede skulle følge med på turen til svenskegrensen. Hun følte at også Ivar Grandes tilstedeværelse gav en viss trygghet i motsetning til de andre tilstedeværende.

Rinnan holdt lange enetaler om sosialismen for å vise henne at de delte politisk ståsted og for å vise de andre tilstedeværende sine fabelaktige evner som provokatør. Reaksjonen fra den jødiske kvinnen ble ikke som ventet. Hun utbrøt: «Du snakker så annerledes enn alle de de andre mennesker jeg omgås». Da slo hans vanvittige sinne til; han grep en kniv som lå der og kastet den med full kraft mot Margot. Den suste rett forbi hennes ansikt. Ivar Grande måtte prøve å dempe situasjonen. Rinnan roet seg ned og spilte igjen rollen som den høflige og dannede «sjarmøren».

Det ble drukket mer og mer likør. Margot skjønte etter hvert hvor det bar hen og passet på å bare nippe til likøren og i stedet helle innpå med kaffe. Etter hvert forlot flere og flere lokalet og til slutt var det bare Rinnan og Margot tilbake. Rinnan var vant til å få det som han ville med kvinner takket være sin maktposisjon. Uten makt var han ingen ting sett med en kvinnes øyne. Han foreslo at de skulle gå til sengs sammen. Hun var full av redsel for å fornærme hans narsissistiske trekk og klarte å veie sine ord med omhu: «Du er en meget hyggelig mann, Olav Wist, og det er enestående og tappert at du tar sjansen på å redde meg på samme måte som du reddet min venninne. Det blir ikke lett for deg hvis Gestapo oppdager at du har hjulpet jøder ut av Norge. Jeg synes du er flink, men du har selv sagt at din forlovede skal følge meg mot grensen, og da kan jeg ikke krenke henne ved å være sammen med deg i natt. Hun skal jo også risikere meget for min skyld ...»

Det gjorde underverker. Han lot seg smigre og lot henne være i fred. Ifølge Rian kom en kvinne «Inga» på besøk neste formiddag for å holde henne med selskap. Det må trolig ha vært Inga Lerfald. Dagen derpå overtok Solveig Kleve som «selskapsdame». Hun var ennå ikke formelt forlovet med «Bjarne», dvs. Henry Rinnan; det skulle først skje til påske. Hun var trukket inn i Rinnans nett som negativ agent da to av hennes brødre var med i motstandsbevegelsen. Hun visste ikke at hennes kjæreste og kommende forlovede «Bjarne Asp» var selveste Henry Rinnan. Hun trodde at «Bjarne» tilhørte motstandsbevegelsen mot okkupanten. Videre fortalte hun at den hyggelige «Bjørn», dvs. Ivar Grande, var forlovet med hennes søster, Johanne Kleve. Solveig Kleve visste ikke at «Bjarne Asp», dvs. Henry Rinnan, i virkeligheten hadde vært gift siden midten av 1936 og at hans kone Klara og to barn, en sønn f. i 1937 og en datter f. i 1940, også bodde i Trondheim.

Til venstre: Solveig Kleve, Rinnans kjæreste høsten 1942 og våren 1943. Hun ble lurt inn i Rinnanbanden som negativ agent. Hun ble blendet av den sjarmerende motstandsmannen han utgav seg for å være. Da hun omsider oppdaget hvem han var, klarte hun ikke å bryte med ham, dels fordi hun var forelsket i ham, men enda mer fordi Rinnan truet med represalier mot hennes familie der alle var jøssinger. Hun ble dømt til fengsel i 8 år i 1946. Til høyre: Inga Lurfald, den av Rinnanbandens kvinner som fikk den strengeste straffen etter krigen. Den jødiske kvinnen Else Sørensen ble utstyrt med hennes identitet da hun ved hjelp av Rinnans apparat flyktet fra Oslo til Sverige i slutten av november 1942.

Et par dager etter ble Margot fulgt av Solveig Kleve på toget til Grong der hun ble overlatt til brødrene Rudolf og Johannes Rosten som også loset henne trygt over til Sverige. Under politiforhørene i Sverige fikk hun etter en tid greie på at hun hadde vært i Rinnanbandens klør og at «Olav Wist» egentlig var Henry Rinnan. Før det ble avslørt, skal Rinnan ha vært på en snarvisitt i Oslo for å orientere om at også Margot Cappelen var kommet trygt til Sverige. Det må ha vært rundt årsskiftet 1942/43. På grunn av sendrektighet og motsetninger i det norske motstandsapparatet i Stockholm skal det ha gått ganske lang tid før avsløringen i Sverige kom motstandsbevegelsen i Norge for øre.

Før den tid skulle det skje flere besøk av Rinnanbanden på Tøyen i Oslo.

Hva skjedde videre i 1943?

I kildene er det ikke lett å få full oversikt over tidsutviklingen i kontakten mellom medlemmer av Rinnanbanden og den kommunistiske motstandsfronten i Oslo på nyåret i 1943 og hvorfor det fremdeles gikk et par måneder før alle kontakter dem imellom opphørte. Unntaket er Idar Linds bok fra 2011. I en lengre telefonsamtale med Lind fortalte han meg at han hadde vært nødt til å gå tilbake til de originale kildene (avhør av norske flyktninger i Sverige, vitneavhør etter krigen, intervjuer av involverte personer etc.) for å få et grep på kronologien. Min versjon bygger derfor på hans bok supplert med info fra de andre kildene som er referert til før.

Det synes ikke å ha vært noen flere fysiske møter mellom Sonderabteilung Lola og den kommunistiske motstandsfronten i Oslo i 1942 etter møtet mellom Rinnan og Egge i november. Rett før jul fikk Ørnulf Egge et nytt tilbud fra «Olav Wist» om våpenleveranser. Den offisielle motstandsfronten var generelt skeptisk til å forsyne den kommunistiske motstandsbevegelsen med våpen, så Egge og hans nærmeste overordnede mente at man burde undersøke nærmere hva «Olav Wist» hadde å tilby.

Ved årsskiftet/begynnelsen av januar kom Ivar Grande og Rudolf Rosten på besøk i Oslo for nye samtaler med sine kontakter i Oslo. Tema var sikkert våpenleveranser fra «Olav Wist» og illegale aviser som motytelse. Ivar Grande og Rudolf Rosten bodde hjemme hos Hans Cappelen i Sofienberggata 57b under det tre dager lange oppholdet. Under besøket skal det ifølge Tore Prysers bok fra 2001 også ha vært en fest hjemme hos Cappelen der både Ørnulf Egge, Rudolf Rosten, Ivar Grande, Rolf Olsen og hans forlovede var til stede. Her må det ha vært brudd på de strenge konspirative reglene siden det ble drukket alkohol under festen. Da var det fort gjort å forsnakke seg, noe også Cappelen skal ha gjort én gang ved å benevne Ørnulf Egge ved sitt rette fornavn. Med seg tilbake til Trondheim hadde Grande og Rosten 2000 eksemplarer av NKPs avis *Norsk Ungdom* i koffertene sine. Avisen var produsert i det kamuflerte trykkeriet på Hygga Tøffelfabrikk som var en liten familiedrift eid og drevet av et dansk ektepar Christensen på Høybråten i Groruddalen.

Ørnulf Egge bestemte nå å sende en kurer til Trondheim for å ordne et møte mellom NKPs lokale militærleder og folkene til «Olav Wist». Valget falt på den 25-årige Eli Aanjesen, lederen av NKPs kvinneapparat og redaktør av NKPs avis *Den norske kvinne*. Hun kom selv fra Trondheim og hadde vokst opp i et typisk Arbeiderparti-miljø bare 100 m fra der Henry Rinnan nå bodde med sin kone og to barn. Hun ble tidlig med i AUF og deltok i motstandsarbeidet i Trondheim, bl.a. med å distribuere illegale aviser, inntil hun flyttet til Oslo høsten 1942 for å begynne på teknisk fagskole. I stedet endte hun raskt opp som heltids engasjert i motstandsarbeid.

Eli Aanjesen. Hun var opprinnelig fra Trondheim og fikk en viktig rolle i apparatet til Peder Furubotn under krigen.

Eli Aanjesen kom til Trondheim 4. eller 5. januar. Hun hadde fått oppgitt Innherredsveien 125 som kontaktadresse, dvs. Olga Sørensens hjem. Der spurte hun etter «Olav Wist». To dager etter ble hun hentet av hans kjæreste Solveig Kleve og ført til et møte med «Olav Wist» i Brattørgata 12b. Henry Rinnan ble overrasket da han kjente igjen sin tidligere nabo fra Landstads vei. Hun skal ha vært klar over at Henry Rinnan og hans familie bodde rett i nærheten av hennes barndomshjem, men visste ikke selv hvordan han egentlig så ut. Resultatet av møtet mellom Egges kurer og «Wist» ble at det skulle arrangeres et eget møte mellom en av mennene til «Wist», «Harald Kleve» (Arild Hjulstad Østby) og den militære lederen for den kommunistiske motstandsbevegelsen i området, «Rudolf Bjordal» (sjømannen Arne Lund). På møtet la Arne Lund fram sine krav til våpen, sprengstoff, instruksjonsmateriale, instruktører m.m. Arild Hjulstad Østby, sedelighetsforbryteren og en av de tre 2. juledags-morderne, og Arne Lund ble enige om et nytt møte et par dager senere. Møte nr. 2 mellom Hjulstad Østby og Lund må ha vært rundt 11./12. januar. Før vi kommer tilbake til dette møtet, forflytter vi oss noen dager tilbake, til den 7. januar.

Da var den tidligere nevnte jernbanearbeider og negative kontakt for «Olav Wist», Nils Haugen, innom sin «sjef» (dvs. «Wist») i Brattørgata 12b for siste gangen. Han skulle nemlig flytte til Oslo for å begynne på jernbaneskolen. «Sjefen» ønsket at Haugen skulle ta kontakt med den kommunistiske motstandsorganisasjonen i Oslo og fikk oppgitt adressen til Rolf Olsen i Håkons gate 16 på Kampen. Selv om Haugen nå ikke lenger skulle være negativ kontakt for «Wist» i Trøndelag, fikk han beholde sin lønn på 200 kr i måneden etter at han flyttet til Oslo. Nils Haugen hadde fremdeles ingen mistanke til «Wist» og de to andre som var til stede da han tok avskjed med «sjefen», Ivar Grande og en pike med dekknavn «Egil» (Solveig Kleve).

Før Nils Haugen rakk å ta kontakt med Rolf Olsen i Oslo, ble han i stedet oppsøkt av Rolf Olsen selv på sin nye adresse. Rolf Olsen må ha fått adressen til Haugen fra Rinnan. Olsen kunne skaffe illegale aviser, hovedsakelig kommunistiske aviser.

Det er interessant at Henry Rinnan oppgav Håkons gate 16 som Rolf Olsens adresse. Det viser at han trolig ikke har oppfattet at møtet i gråbeingården fant sted i Rolf Olsens leilighet. Ut fra konspiratoriske prinsipper burde heller ikke Rinnan kjenne til hvem som egentlig bodde i leiligheten der han møtte Ørnulf Egge i november. Det styrker teorien om at dette var en leilighet som Rolf Olsen benyttet som dekkleilighet. Rolf Olsens offisielle adresse kunne Rinnan og hans kontakter enkelt finne i Oslo adressebøker eller i folketellingene i Oslo for 1941 og 42.

Så tilbake til møte nr. 2 mellom Arild Hjulstad Østby fra Rinnanbanden og kommunistenes militære leder Arne Lund ca. 11./12. januar. Her kunne Østby fortelle at «Wist» ønsket å få navnene på noen av lederne i gruppa til Lund. Det kunne ikke Lund innfri. Han stod hardt på det konspiratoriske prinsippet om at ingen skulle kjenne til flere personer enn nødvendig i en illegal organisasjon. På et tredje møte rett etter gjentok det samme seg. Østby ville vite hvem han skulle samarbeide med og benyttet også anledningen til å spørre om kontaktnettet til kommunistene i Trøndelag og i Sverige. Nå lyste alle varsellampene hos Arne Lund. Han bestemte seg for at medlemmer av hans gruppe skulle skygge Østby alias «Harald Kleve» (som egentlig var navnet til Solveig Kleves jøssingbror Harald!).

Motstandsgruppa til Lund fikk bekreftet at mistanken var riktig. «Harald Kleve» var innom tyske kontorer og adresser der norske nazister holdt til. Han endte i huset i Brattørgata 12b der også Henry Rinnan ble observert på vei inn. Siden Rinnans gruppe ennå ikke hadde mistanke om at Arne Lund var i ferd med å avsløre dem, ble det gjennomført enda et fjerde møte mellom Arild Hjulstad Østby og Arne Lund. Lund merket etter hvert at han selv var under overvåkning. Den 20. januar bestemte han seg for å bryte all kontakt med folkene til «Wist» og ville at hele ledelsen i hans gruppe skulle gå i

dekning. De fleste i gruppa mente at dette var for unødvendig og at det ville lamme deres arbeid. Enden på det hele ble at Arne Lund flyktet til Sverige mens resten fortsatte sitt illegale arbeid som før, en beslutning de skulle komme til å angre på.

Hva med motstandsbevegelsen i Oslo? Hva visste de på daværende tidspunkt? Antagelig var Eli Aanjesen kommet tilbake fra Trondheim. Men hun kunne nok bare berette at oppdraget var utført og at kontakten mellom kommunistenes militære leder Arne Lund og «Olav Wist»s person var opprettet selv om hun kanskje hadde rapportert tilbake en viss usikkerhet og skepsis. Heller ikke avsløringen etter at Margot Cappelen kom til Sverige kan ha nådd fram til Oslo ennå, kun at hun i likhet med Else Sørensen var kommet trygt over grensen, noe som i stedet opprettholdt tilliten.

Mens Arne Lund gikk i skjul og forberedte seg på å rømme til Sverige, ble det sendt en kurer fra Trondheim til Oslo for å varsle Egge og hans folk om at de ikke lenger hadde tiltro til «Olav Wist». Henry Rinnan skal også ha sendt sin mann «Egil» (et annet dekknavn på Aril Hjulstad Østby) til Oslo for å berolige, men det gjorde bare situasjonen verre. Han syntes ikke troverdig. «Olav Wist» så seg derfor nødt til å sende en av sine godt voksne menn, Aksel Mære. Han beklaget at «Egil» var en ung mann som hadde liten erfaring i illegalt arbeid. Ørnulf Egge skal ha blitt beroliget selv om han syntes Mære var primitiv, men samtidig en enkel og tilforlættelig person. Han syntes det burde ha vært sendt en sterkere og mer overbevisende person for å oppklare misforståelsen om at «Wist» ikke var en mann å stole på.

Ifølge Lians bok kom det stadig nye kurerer fra «Wist»s organisasjon i Trondheim for å møte Egge og hans folk i Oslo. Hans Cappelen skal ha vært betenkt over risikoen forbundet med den utstrakte reisevirksomheten mellom Trondheim og Oslo. Nils Haugen som nå gikk på jernbaneskolen i Oslo, kan også ha bidratt til å roe ned situasjonen i Oslo siden han hadde møtt «Olav Wist» hele fire ganger og hadde alle gangene blitt beroliget. Heller ikke brødrene Rosten i Grong hadde fattet noen mistanke på dette tidspunktet.

I midten av januar skjedde det noe i ytre Namdalen, i øyriket Vikna. Den tidligere presten og nåværende Milorg-mann Torvald Moe ble arrestert av NS-lensmannen i kommunen. I desember 1942 hadde Moe hørt at det fantes to parallelle militærorganisasjoner i hans distrikt. Den 3. januar 1943 dro han derfor til Rudolf Rosten i Grong for å forhøre seg om situasjonen. Det endte med at han ønsket å treffe «sjefen», dvs. «Olav Wist», i Trondheim. Rudolf Rosten skrev et brev som han kunne ta med til kontaktadressen i Erling Skakkes gate 52, hjemadressen til Kitty Lorange. Hun kunne formidle videre kontakt med «Wist». Ingen av de negative kontaktene til Rinnan i Trøndelag visste på den tiden at Kitty Lorange var blitt arrestert den 2. juledag i Oslo og nå satt som fange på Grini.

I oppgangen til Kitty Lorange lå det mange gamle aviser og postkassen var ikke tømt. Det ble da ikke mulig å treffe «Olav Wist». Torvald Moe ble skeptisk og skrev et brev til sin kontakt i Stockholm. Samtidig gikk det et brev fra distriktslegen i Gäddede i Jämtland, David Hummel, om den vesle, mørke mannen med kallenavnet «Bjarne» eller «Olav Wist». Opplysningene hadde han fått fra de to jødiske flyktningene fra Oslo som hadde blitt hjulpet med flukten av Rinnans apparat. David Hummel var kontaktpersonen motstandsfolk møtte rett på andre siden av grensen da de benyttet fluktruten over Lierne der brødrene Rosten var loser. Her var det to sterke indikasjoner på at noe var fullstendig galt med «Wist»s organisasjon, brevet fra Moe og brevet fra distriktslegen. Pga. interne motsetninger og samarbeidsproblemer i det norske apparatet i Stockholm, varte det lenge før alarmen gikk i Stockholm og denne kunne rapporteres tilbake til Norge. Hvis alarmen hadde gått med en gang, kunne mange menneskeliv ha vært spart.

I samråd med brødrene Rosten bestemte Torvald Moe at han og Johannes Rosten skulle gjøre et nytt forsøk på å få besøkt «sjefen» i Trondheim. Her fikk de ordnet to møter med «Wist» i Brattørgata

12b, det siste også med Ivar Grande til stede. Nok en gang klarte «Wist» å overbevise om at han var en ordentlig motstandsmann og at hans nestkommanderende Ivar Grande egentlig var en jøssing til tross for at det gikk rykter om at han var nazist og agent for Gestapo. Moe ble beroliget og reiste hjem til ytre Namdalen som rykende fersk negativ agent for Rinnanbanden. Bare tre dager etter hjemkomsten ble han arrestert den 15. januar. Det var en strek i regningen for Rinnan og hans organisasjon at Torvald Moe var blitt arrestert før de hadde fått nytte av ham. Den 19. januar kom Moe til Trondheim der han ble satt i Vollan kretsfengsel. Nå satte Rinnan i gang et spill i samarbeid med Gestapo for å få Torvald Moe fri fra fengselet.

Først lot de Moe bli mishandlet og torturert i tre dager av tyskerne i Gestapos hovedkvarter i Trondheim, Misjonshotellet rett ved torget. Den 22. januar kjørte tyskerne Moe tilbake fra Misjonshotellet til Vollan som lå rett ved Studentersamfunnet. Ved porten til Vollan ble bilen stoppet av to «motstandsfolk», Ivar Grande og Karl Dolmen, som med våpen i hånd klarte å befri Moe. Det ble løstnet skudd mellom tyskerne og «motstandsfolkene» under bataljen for å illudere at dette var alvor. I en ventende bil satt «Wist» som kjørte Moe og hans redningsmenn til Brattørgata 12b. Her ble Moe tatt godt vare på av Solveig Kleve og Rinnans folk. Nok en gang var tilliten til «Wist» og hans folk gjenopprettet.

Et av spørsmålene de negative kontaktene ikke hadde fått et svar på var hva som hadde hendt med Kitty Lorange. Her ble det gitt ulike svar. Til Torvald Moe fortalte Rinnan at de hadde vært nødt til å likvidere henne fordi hun visste for mye og hadde begynt å lekke. Johannes Rosten ble fortalt at hun hadde blitt sendt over til Sverige der hun nå satt internert som NS-medlem. Fra Ivar Grande hadde Rudolf Rosten fått en tredje variant. Da Rudolf Rosten oppdaget at Ivar Grande var i ferd med å postlegge et brev til Johanne Kleve, trolig mens de var på besøk hos Cappelen på Tøyen, kunne Ivar Grande fortelle at Kitty Lorange rett før jul hadde oppdaget forholdet mellom Solveig Kleves søster og han selv. Derfor måtte Kitty Lorange bøte med livet av sikkerhetsmessige grunner.

Etter at Moe var blitt «frigjort» fra fengslet i Vollan av Rinnans folk, ble han holdt i skjul i 8 dager i to ulike dekkleiligheter som Rinnanbanden disponerte. I løpet av disse dagene klarte «Olav Wist» å pumpe ham for opplysninger om motstandsorganisasjonen i Ytre Namdalen/Vikan som ikke Gestapo hadde klart å få ut ham ved bruk av tortur noen dager før. Den 4. februar passerte Torvald Moe grensen til Sverige. I slutten av februar reiste han videre til London. Her hadde etterretningstjenesten mange og lange avhør med Moe som bidro til å kartlegge organisasjonen til «Olav Wist». Han ble vist et fotoalbum der han identifiserte en av personene til å være «Olav Wist». Det norske etterretningsapparatet anså fremdeles at «Olav Wist» og Henry Rinnan var to forskjellige personer. 12. mars kom det en etterspørsel fra Stockholm om mer informasjon fra Torvald Moe. 12 dager senere kan Stockholm endelige sende en beskjed tilbake til London om at mannen som befridde Moe, «Olav Wist», egentlig var Henry Rinnan alias «Fiskvik». Men det var allerede for sent for mange i Norge!

Hele det spektakulære ved Torvald Moes arrest og befrielse og det at både han selv, hans kone og barn rett etterpå ble hjulpet av «Olav Wist» over til Sverige kan ha bidratt til å veie opp mot den alarmen som Arne Lund hadde latt gå om «Olav Wist» og hans organisasjon i annen halvdel av januar. Nå roet situasjonen seg noe ned i Oslo og Trondheim de kommende 2-3 uker selv om det blant flere i motstandsmiljøet sikkert var sådd tvil og usikkerhet om hvor de egentlig hadde «Wist» og hans folk.

I februar fikk eleven ved jernbaneskolen, Nils Haugen, et brev fra «Olav Wist» om å innstille alt motstandsarbeid for en periode da det var oppstått en del uro i Trøndelag. Han skulle få beskjed når uroen var over. At uroen skyldtes opprulling innen motstandsbevegelsen i Trøndelag fikk han selvsagt

ikke greie på. På samme tiden hadde han også besøk i Oslo av brødrene Rosten fra Grong og Ivar Grande.

I første halvdel av februar skal det ha vært et attentatforsøk mot Rinnan (omtalt nærmere i siste kapittel). Det medførte at Sonderabteilung Lola flyttet sitt hovedkvarter fra Brattørgata 12b og nabohuset Fjordgata 19 til en funkisvilla i Gamle Åsvei 48. Det var her på den nye adressen at de startet med sine «skjerpa forhør» som involverte de grusomme torturmetoder som Rinnanbanden i ettertid er kjent og beryktet for.

Det startet med arrestasjonen av den snaut 27 år gamle urmakeren Henry Thingstad fra Trondheim søndag 14. februar. Han var på den tiden organisatorisk leder for NKPs militære grupper i Nord- og Sør-Trøndelag så han var et viktig bytte for Rinnans organisasjon. Han ble «prøvekluten» for Rinnanbandens bruk av de utspekulerte torturmetoder de hadde lært av Gestapo. Rinnan og hans folk slo Thingstad med gummibatonger, totenschlägere og kompakte spiralfjærer over armene og lårene. Nesten ingen klarte ikke å motstå en slik behandling uten å lekke opplysninger, heller ikke Thingstad. Resultatet var at hele Thingstads organisasjon ble avslørt og rundt 30 personer arrestert de neste dagene.

Samme dagen som urmaker Thingstad ble arrestert kom det en kurer fra Stockholm for å undersøke påstander om tysk kontrasjonasje i Namdalen. Nå ble det endelig avslørt en gang for alle at «lærer Torbjørn Haugan» var Ivar Grande og at han var en virkelig nazist og ikke en motstandsmann kamouflert som nazist. Alarmen spredte seg så raskt som praktisk mulig over hele Nord-Trøndelag, og store deler av motstandsbevegelsen flyktet til Sverige. Brødrene Rosten ble ikke informert før alle hadde kommet seg over grensen da mange i motstandsbevegelsen var usikre på om brødrene var ordentlige motstandsfolk eller tyske agenter. Henry Rinnan forstod at apparatet hans i Namdalen var i ferd med å bli ødelagt og bad om et møte med brødrene Rosten hjemme hos Olga Sørensen i Innherredsveien i Trondheim. Bare Johannes kunne dra da broren Rudolf lå til sengs med kusma. Johannes lot seg ikke lure av Henry Rinnan denne gangen. Da han kom tilbake til Grong, gjorde brødrene seg klare til å rømme, men det tok enda en uke før de var i Sverige på grunn av Rudolfs kusma.

Det paradoksale og tragiske var at Rinnans negative nett i ytre Namdalen/øyriket Vikna og resten av Midt-Norge inkludert Møre- og Romsdal fortsatte som før.

Rundt midten av eller annen halvdel av februar var Eli Aanjesen på sin andre tur for Ørnulf Egge i Trondheim for å vise hvor hun hadde hatt møte med «Olav Wist» forrige gangen. Det var nå åpenbart at hennes kontakt hadde vært Henry Rinnan. Det er uklart når hun var tilbake i Oslo for å slå full alarm.

27. februar skjedde nok en opprulling med arrestasjon av 20 personer med tilknytning til NTH og motstandsgruppa «Anitra» som Nils Haugen hadde vært i kontakt med før han dro til Oslo.

Lørdag 27. februar fikk Nils Haugen et brev hjemme fra Trøndelag om hva som hadde skjedd en drøy uke før. Da gikk Alvoret endelig opp for Nils Haugen, Rolf Olsen og de andre kontaktene i Oslo. Rolf Olsen hadde imidlertid en avtale med Ivar Grande som skulle komme til Oslo 1. mars for å hente illegalt propagandamateriell. Rolf Olsen og Nils Haugen valgte visstnok likevel å gjennomføre møtet med Grande som planlagt og i stedet gi ham blanke ark og falske adresser for kontaktnettet i eksilmiljøet i Stockholm. Dermed ville de vinne verdifull tid til å varsle motstandsfolk som nå stod i fare for å bli arrestert. Alle som hadde befattet seg med Rinnans folk i Oslo, måtte gå i dekning.

For å gjøre historien kort endte det med at både Rolf Olsen, Nils Haugen og Hans Cappelen flyktet fra Oslo og kom seg trygt over til Sverige i første halvdel av mars.

Ørnulf Egge ble sjokkert over at Rinnanbanden hadde klart å bli så godt infiltrert i deres organisasjon selv om hans egen identitet antagelig ikke ble avslørt. Han dro etter hvert opp til Furubotns Sentralforlegning der han ble en del av Furubotns indre kjerne. Han unnslopp sammen med de fleste andre i Sentralforlegningen da tyskernes gjennomførte sin største aksjon mot motstandsbevegelsen under hele krigen, Operasjon Almenrausch, på fjellet i Øystre Slidre i juni 1944. Mens Sentralforlegningen fortsatte å være på ulike steder i Valdres fram til frigjøringen, dro Egge tilbake til Oslo der han fra høsten 1944 levde illegalt og ledet virksomheten i Oslo-området for den kommunistiske motstandsfronten krigen ut.

Eli Aanjesen gikk i dekning i Oslo etter avsløringen av «Olav Wist» som Henry Rinnan, men fortsatte som redaktør av *Den norske kvinne*. Høsten 1943 dro også hun til sentralforlegningen til Furubotn. Ørnulf Egges kurer, Bergljot Løiten, som ble sendt opp for å sjekke leiligheten i gråbeingården og gav klarsignal til Egge om at det var trygt å møte den lille, puslete mannen som satt ved kjøkkenbordet, fulgte også med Egge da han dro til Sentralforlegningen. Det utviklet seg et forhold mellom de to under krigen som endte med at de giftet seg etter frigjøringen.

Både Eli Aanjesen og Bergljot Løken ble tatt til fange under Operasjon Almenrausch og endte begge i Grini fangeleir der de satt til frigjøringen. Midtveis under fangenskapet, i desember 1944, ble Eli Aanjesen kalt opp til Rinnan i Trondheim til forhør. Her satt hun på enecelle i kjelleren i Gestapohovedkvarteret på Misjonshotellet. Nok en gang fikk hun stifte bekjentskap med Henry Rinnan, denne gangen den ekte utgaven og ikke hans alias «Olav Wist». Hun ble kjørt hardt, men var en hard negl for Rinnan og lot seg ikke knekke. Etter drøyt 1 ½ måned skjønte Rinnan at hun ikke satt på den informasjonen han var på jakt etter og lot henne derfor bli sendt tilbake til Grini.

Er det noen å klandre for at Rinnan-bandens infiltrering ikke ble avslørt tidligere?

Med etterpåklokskapens briller og fasiten foran oss kan det virke rart at ingen klarte å avsløre Sonderabteilung Lolas infiltrering i den kommunistiske motstandsbevegelsen før den kom så langt som den gjorde i dette tilfellet. Sett fra de ulike aktørenes synsvinkel er det ikke så vanskelig å forstå.

Selv om Norge høsten 1942 hadde vært okkupert i 2 ½ år, var den organiserte motstandsfronten i landet langt ferskere. Ennå hadde ikke den nødvendige årvåkenhet og praktiseringen av de strenge konspiratoriske regler gått inn i ryggmargen til hver enkelt motstandsperson. Det var først etter tilstrekkelig mange dyrekjøpte og tragiske hendelser at motstandsbevegelsen ble mye mer skjerpet utover 1943 og krigen ut. Men selv da kunne man bli lurt av Gestapos og Rinnanbandens mange forsøk på å infiltrere og innynde seg hos motstandsbevegelsen ved hjelp av både «positive» og negative agenter, observatører/angivere og tidligere arresterte som mot løfte om å jobbe for dem, kunne bli sluppet fri og dermed unngå å bli torturert og at deres familie ble utsatt for represalier.

Derfor kan man ikke bebreide verken Nils Haugen eller brødrene Rosten for at de ble brukt som negative agenter for «lærer Torbjørn Haugan». Han framstod som en vennlig, ærlig og troverdig person med en sterk aversjon mot de tyske okkupantene, rett og slett som en genuin motstandsmann. Så Haugen og brødrene Rosten hadde ingen anelse om at de ble utnyttet som negative agenter.

Allikevel kan det virke uforståelig at Nils Haugen og brødrene Rosten ikke brøt fullstendig med «lærer Haugan», dvs. Ivar Grande, da de i oktober 1942 fikk greie på at «Haugan» egentlig het Grande og at

han var NS-mann. I avhøret av Nils Haugen på Kjesäter i Sverige den 16/3 -1943 mente han «at det var bra for arbeidet at Grande var medlem av NS, men at det for øvrig var likegyldig for de andre forbindelsene i motstandsbevegelsen om de visste det eller ikke» (etter Tore Prysers bok om Hitlers hemmelige agenter). De så det sikkert heller som en fordel at så få som mulig visste at Ivar Grande var medlem av NS da det ville redusere sannsynligheten for at han skulle bli avslørt som motstandsmann av nazistene. De gikk med andre ord på limpinnen og tok en feil beslutning. Men det var de ikke alene om under krigen. Her bør det presiseres at de helt sikkert hadde hørt om Henry Rinnan på det tidspunktet, men at de ikke hadde noen anelse om at «sjefen» i virkeligheten var Henry Rinnan og at Ivar Grande dermed var Rinnans mann.

Men hvordan skulle det gå nesten to måneder ut i 1943 før den endelige alarmen gikk selv om det kom stadige nye signaler om at noe ikke var som det skulle være?

En grunn er at organisasjonen Sonderabteilung Lola ennå var ukjent for motstandsbevegelsen. Man kjente til Henry Rinnan alias «Fiskvik», men ikke at han stod i spissen for en hel organisasjon. Heller ikke utseendet hans var kjent utover noen få innvidde. Ingen forstod fullt ut før etter krigen hvor viktig Sonderabteilung Lola var for alle opprullingene og arrestasjonene av motstandsfolk i Trøndelag og Møre og Romsdal fra høsten 1942 og ut krigen.

En annen grunn er at den kommunistiske motstandsbevegelsen var bygd etter konspiratoriske prinsipper. Den var oppbygd med mindre hemmelige celler som ikke skulle vite mer enn nødvendig om andre celler og personer. Man skulle så langt som mulig benytte dekknavn og ikke kjenne identiteten til andre. Det var gunstig dersom noen ble arrestert og ble utsatt for tortur. En ulempe var at det kunne ta tid før man fikk varslet berørte celler og motstandsfolk ved mistanke om farlige forhold.

En tredje grunn var kommunikasjon over større avstander. Telefoner kunne bli avlyttet og brev kunne bli åpnet. Bruk av kurerer tok tid og for reiser over 30 km trengtes en egen tillatelse.

En fjerde grunn var interne konflikter og motsetninger i motstandsbevegelsen både i Norge og Sverige, mellom militære og politiske myndigheter etc. som førte til sendrekthet med å identifisere og varsle tilbake til Norge. Det gjaldt bl.a. de tidligere nevnte brevene fra Torvald Moe og David Hummel sendt i første halvdel av januar 1943. Anitra-miljøet ved NTH hadde klart å skaffe et foto av Henry Rinnan alias «Fiskvik» høsten 1941. Det ble sendt til Sverige for å brukes til å lage små plakater med advarselen «Farlig angiver H. Rinnan alias Fiskvik f. 14/5-1915 i Levanger». De ferdige plakaterne kom ikke til Norge før over et år senere så de fikk heller ingen betydning for å avsløre Rinnan vinteren 1943.

Den femte og formodentlig den viktigste grunnen var at Rinnanbanden opptrådte veldig profesjonelt når de skulle få innpass i en motstandsgruppe. Der det ikke fantes noen motstandsgruppe, kunne de selv skape en motstandsgruppe fra grunnen av som de senere kunne dra nytte av for å avsløre andre deler av motstandsbevegelsen. Det skjedde for eksempel på Hurtigruteskipet «Kong Harald. Spillet til Rinnanbanden fortsatte helt fram til krigens siste dag.

Et godt eksempel er kanskje den siste som gikk i garnet, datteren til lensmannen i Dørvikan på Nord-Frøya. I det store øyriket var det mye kontakt med Shetland, bl.a. med våpenimport og ilandsetting av motstandsagenter. En av Rinnans folk, Joralf Borgan alias «Per Foss», hadde siden november 1943 infiltrert motstandsapparatet her ute. Resultatet var at Joralf Borgan fikk oppgaven med å frakte bort våpen og sabotasjemateriell som lå lagret på øyene. I mai 1944 kom det en bekymringsmelding fra Stockholm om at tyskerne hadde fått nyss om hva som foregikk på Nord-Frøya og at folk måtte bu seg til å rømme. Rinnanbanden ble redd for å miste sitt kontaktnett her ute. Derfor bestemte de seg

for å ta lederskapet i rømningen og skaffet til veie lasteskøyta MK «Falken». Den 13. mai plukket båten opp Johannes Ruø, sønnen til lensmannen, i Dørvikan. Da traff hans søster, Randi Ruø, «Per Foss» (Joralf Borgan fra Rinnanbanden) for første gang.

MK «Falken» plukket opp ytterlige flyktninger på veien mot det ytterste og avsides liggende Lyngværet. Her ble alle flyktningene, 22 i alt, satt over i skuta MK «Gangar» som skulle ta dem over til Skottland. I avskjeden med MK «Gangar» skal Joralf Borgan ha bedt flyktningene å hilse kongen. Noen dager senere tikket meldingen «Sol over hav» inn i radiosendingen fra London hvilket betød at flyktningene var kommet trygt fram. En måned senere dukket igjen Joralf Borgan opp på lensmannsgården i Dørvikan. Han ønsket å verve lensmannsdatteren, Randi Ruø, til å lede det gjenværende illegale apparatet på Nord-Frøya. Hun hadde full tillit til mannen som hadde hjulpet til med å redde broren og de andre flyktningene over til Storbritannia. Dermed var hun blitt negativ agent, en posisjon hun hadde fram til frigjøringen. Hun traff sågar «Secret Service» mannen Henry Rinnan flere ganger. Da avisene etter 8. mai 1945 begynte å fortelle om Rinnanbandens grusomheter og viste bilder av Rinnan, trodde hun med en gang at det måtte være en misforståelse. Den Rinnan hun hadde truffet, var ikke det uhyre som nå ble presentert. (Bare en måned etter at Joralf Borgan hadde vervet Randi Ruø som negativ agent ble han likvidert av Henry Rinnan og Karl Dolmen og liket dumpet i Trondheimsfjorden!)

Dette illustrerer med all tydelighet at en ikke kan bruke etterpåklokskapens briller for å dømme negative agenter og andre som gikk på limpinnen til Rinnanbanden og Gestapo. For de som med viten og fri vilje gikk inn i rollen som agenter og angivere for nazistene, forholder det seg selvsagt helt annerledes.

Skjebnen til de impliserte i Rinnanbanden.

Her skal vi se litt nærmere på skjebnen til noen av de mest sentrale medlemmene i Rinnanbanden som er omtalt i denne historien. Vi starter med Kitty Lorange, født Sørensen, senere mest kjent som Kitty Grande. Hennes krigshistorie var meget spesiell.

Etter arrestasjonen 2. juledag 1942 ble Kitty Lorange sendt til Grini fangeleir. Ut på nyåret ble hun overført til Ravensbrück fangeleir ca. 90 km nord for Berlin som var en ren kvinneleir. Der hadde hun status som Nacht und Nebel (NN-) fange. Å være «Natt og tåke» fange betød at man var i leiren kun for å arbeide inntil man ikke orket lenger og da skulle forsvinne stille og rolig inn i «natt og tåke», dvs. dø. Å bli norsk NN-fange i Ravensbrück var bare forbeholdt de verste (sett med nazistenes briller) av motstandskvinnene, fortrinnsvis kommunister.

Var Kitty Lorange forbrytelse overfor Sonderabteilung Lola/Gestapo så alvorlig at det kvalifiserte til en så streng straff? En kan jo i ettertid tenke at hun ble hun først ble sendt til Grini og deretter til Ravensbrück for å spionere på de norske fangene der. Det er ingen ting som tyder på at det var tilfelle.

Det kan kanskje ligge andre beveggrunner i tillegg til at hun var blitt en sikkerhetstrussel for Rinnanbanden og Gestapo. Kitty Lorange var den av Rinnanbandens kvinner som bekjente seg klarest til den nazistiske ideologi. Det var ingen tilfeldighet til at hun tidlig ble medlem av NS. Hennes styrke og svakhet i Rinnanbanden var nok at hun var en selvstendig og attraktiv person som ikke lot seg så lett sjarmere av og underordne seg Henry Rinnan. Ifølge Idar Linds bok om kvinnene i banden skal Rinnan ha hatt et erotisk forhold til de fleste av bandens kvinner. Rinnans kone skal mange år etter krigen ha fortalt at Rinnan var umettelig på det seksuelle området. Han har formodentlig ikke

kommet noen vei med den kanskje mest attraktive av kvinnene i banden, Kitty Lorange. Da hun i tillegg ble Ivar Grande's elskerinne i 1942 må ha vært ekstra forsmedelig for Rinnan som hadde klare psykopatiske trekk. Selv om Kitty Lorange's mann kom tilbake fra Østfronten i desember 1942 og Ivar Grande endte i stedet opp med å bli kjærest med Solveig Kleves søster, kan det ha ligget et sterkt hevnmotiv hos Rinnan for å straffe denne trolig for obsternasige kvinnen som han ikke hadde full kontroll over.

I august 1943 ble Kitty Lorange satt fri fra leiren i Ravensbrück og kom tilbake til Norge. Begrunnelsen var at hennes 4 år gamle sønn med arkitekten Lorange var død. Det var ingen god nok forklaring tatt i betraktning at hun var NN-fange. Ivar Grande skal visstnok ha hatt en finger med i spillet i samarbeid med Gestapo-offiseren Edouard Boesten. Det var Boesten som først lanserte Ivar Grande som nestkommanderende i Sonderabteilung Lola.

Tilbake i Norge gikk hun aldri på nytt inn i tjeneste for Sonderabteilung Lola. Hun tok seg en jobb i Oslo høsten 1943 og ble skilt fra sin mann, arkitekt Lorange. Etter hvert kom hun tilbake til Trondheim og etablerte på nytt et forhold til Ivar Grande. I juni 1944 giftet Ivar Grande og Kitty Lorange seg i Nidarosdomen, og hun skrev seg derfor for alltid inn i Rinnanbandens historie som Kitty Grande.

I februar 1943 gikk Rinnanbanden over fra å operere som rene agenter og infiltratører i motstandsbevegelsen til også å drive avhør der den mest grusomme tortur av deres landsmenn ble deres «merkevare». Det er først og fremst det de huskes for i dag og som lå bak de mange dødsstraffene som banden fikk etter krigen. Både Henry Rinnan og Ivar Grande var sentrale i disse grusomhetene. Fra september 1943 skjedde det i huset som på folkemunne ble kalt «Badeklosteret» i Jonsvannsveien, den flotte villaen til den kjente professor i matematikk, Ralph Thams Lyche. Professoren ble selv arrestert av nazistene i 1942 og tilbragte resten av krigen i den beryktede Falstad leir utenfor Levanger.

I løpet av sommeren 1944, etter giftermålet mellom Ivar og Kitty Grande, ble forholdet mellom Henry Rinnan og Ivar Grande dårligere. Ivar Grande skal ha blitt en stadig sterkere utfordrer om lederskapet i Rinnanbanden. Resultatet ble at Grande ble avsatt som nestkommanderende og overført til Ålesund der han offisielt gikk inn som ny leder av Forvaltningskontoret, en dekkstilling for å skjule at han fremdeles stod på lønnslista til den tyske etterretningstjenesten. I desember lyktes det endelig motstandsbevegelsen å ta livet av den forhatte Ivar Grande. Han ble skutt da han syklet hjem fra jobben. Tilbake i Ålesund satt en gravid Kitty Grande. Hun bodde i Ålesund fram til etter krigen da hun ble arrestert.

Henry Rinnan overlevde hele krigen selv om han stod blant de aller øverste på motstandsbevegelsens likvidasjonsliste. I maidagene 45 klarte han å flykte sammen med noen medhjelpere. Den 14. mai ble han tatt til fange i Verdalsfjellene ca. 15 km fra grensen mot Sverige.

Karl Dolmen, den tredje av de morderne fra 2. juledag 1942, overtok stillingen som nestkommanderende i Rinnanbanden da Ivar Grande ble «deportert» til Ålesund. Etter tyskernes nederlag rømte han sammen med sin kjæreste Ingeborg Schjevik, datteren til Rinnans frisør på Bakklundet. Den 12. mai ble de oppdaget på en gård på Inderøya der de hadde søkt tilflukt på et loft. Da folk nærmet seg gården for å ta dem, eksploderte en håndgranat Dolmen hadde og tok livet av kjæresteparet. Hvorvidt det var et selvmord eller om den eksploderte ved et uhell da de skulle kaste den mot motstanderne, vil for alltid forbli uavklart. Med det rulleblad han hadde opparbeidet seg under krigen som en av verstingene i Rinnanbanden, ville han uansett ha endt opp med dødsdom.

Under rettssaken mot Sonderabteilung Lola i Trondheim høsten 1946 ble Rinnan og 11 andre dømt til døden hvorav 10 ble henrettet inkludert Rinnan selv. Han ble karakterisert som «listig, brutal, hensynsløs og ærgjerrig» av de psykiatriske sakkyndige under rettssaken.

Her sitter medlemmer av Rinnanbanden på tiltalebenken under rettssaken i Trondheim i 1946. Helt til venstre tiltalte nr. 1 Henry Rinnan. Tiltalte nr. 6 og 7 er hhv. Kitty Grande og Inga Lerfald. Adresseavisen kunne rapportere følgende om de to kvinnene fra rettsaken: «I den stappfulle rettsalen var Kitty Grand og Inga Lerfald kledd som de skulle på fest. Rød leppestift, frisert hår i bølgeformer og upåklagelige kjoler. De smilte og småpratet i tillegg til å øyeflørte med representanter fra utenlandsk presse». Kitty Grande ble dømt til 20 års fengsel, men slapp ut etter bare 4 år i fengsel. Hun giftet seg etter krigen med en franskmann og bosatte seg i Stockholm og fikk dermed sitt fjerde etternavn, Kitty Fitte. Hennes mor, Inga Marie Sørensen, ble dømt til 3 måneders fengsel.

Hva konkret kom ut av Rinnans møte i Gråbeingården?

I forhørene etter krigen påstod Rinnan at han hadde fått vite navnet på en av kommunistpartiets viktigste menn i Trondheim, urmaker Henry Thingstad. Thingstad hadde tidligere vært fylkesleder i AIF og var under krigen organisasjonsleder i NKPs illegale distriktsstyre. Ifølge Terje Halvorsens bok fra 2020 «FORFULGT, FORDØMT OG Fortiet. Historien om den kommunistiske motstanden i Norge 1940-1945» har flere historikere i etterkant, bl.a. Ragnar Ulstein, trodd på denne påstanden fra Rinnan. Ørnulf Egge benektet denne versjonen både under rettssaken og senere. Etter min mening fremfører Terje Halvorsen i den nevnte boka en overbevisende argumentasjon for at Egges versjon er den riktige. Utover Halvorsens argumenter er det forståelig at Rinnan etter krigen måtte rettferdiggjøre for seg selv og sine medsammensvorne at han kom seirende ut av møtet med Egge.

Det viktigste Rinnanbanden oppnådde på møtet var tilgang på illegale aviser som *Avantgarden* og *Friheten*. Det bidro ytterligere til å øke bandens troverdighet i møte med motstandsbevegelsen i Trøndelag og dermed åpne for nye kontakter og opplysninger. Så indirekte kan det også ha fått betydning for opprullingene i Trøndelag våren 1943.

Derimot oppnådde motstandsbevegelsen at de to jødiske kvinnene klarte å rømme til Sverige ved hjelp av Rinnans apparat.

Urmaker Henry Thingstad var den første som ble gjenstand for Rinnanbandens skjerpede forhør da han ble arrestert 14. februar 1943 i den såkalte «Kommunistsak nr. 2» i Trondheim. Han ble sammen med 9 fra hans gruppe skutt på retterstedet på Kristiansten festning i Trondheim den 19.mai samme år. Bildet til høyre viser foto av retterstedet tatt 10. mai 1945. Natten til 1. februar 1947 ble Henry Rinnan selv skutt på Kristiansten festning.

Uansett om møtet i Gråbeingården bidro til at Thingstad ble avslørt eller ikke, endte det katastrofalt for Thingstad. Den 14. februar 1943 ble Thingstad arrestert og ble den første som ble torturert av Rinnanbanden. Omkring 30 personer fra den såkalte Thingstad-gruppa ble arrestert i løpet av februar og mars, også kalt «Kommunistsak nr. 2» i Trøndelag. Thingstad og 9 fra hans gruppe ble dømt til døden og skutt på Kristiansten festning i Trondheim den 19. mai.

Henry Rinnan var som nevnt tidligere en av de som stod høyest på likvideringslisten til motstandsbevegelsen under krigen. De lyktes aldri. Det paradoksale er det nettopp var urmaker Thingstad som hindret den kanskje beste muligheten like før Thingstad selv ble anholdt. Planen var at Thingstad skulle oppholde Rinnan inntil attentatmannen fra motstandsbevegelsen kom til stedet. Thingstad fikk imidlertid samvittighetskvaler og lot Rinnan slippe ut en bakdør. Dermed var Thingstads egen skjebne beseglet.

Men det som kanskje innerst inne var Henry Rinnans hovedformål eller drøm, å skaffe seg et brohode på Tøyen som skulle føre ham inn i hjertet av den kommunistiske motstandsbevegelsen i Norge og kanskje få has på Peder Furubotn selv, lyktes han aldri med.